

Отримано: 18 лютого 2020 р.

Прорецензовано: 25 лютого 2020 р.

Прийнято до друку: 29 лютого 2020 р.

e-mail: avandreichenko@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2020-16(44)-103-107

Андрейченко А. В. Регіональні аспекти розвитку безвідходної виробничої діяльності аграрних підприємств. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2020. № 16(44). С. 103–107.

УДК: 338.43:504

JEL-класифікація: Q53

Андрейченко Андрій Вадимович,*доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту та інновацій
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ БЕЗВІДХОДНОЇ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено особливості регіонального розвитку безвідходної виробничої діяльності аграрних підприємств України. Встановлено, що найбільшим потенціалом розвитку безвідходного агропромислового виробництва є Одеська обл. Проведено аналіз виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, що займаються рослинництвом, тваринництвом та змішаним сільським господарством у приміській зоні Одеської обл.

Ключові слова: безвідходне агропромислове виробництво, інновації, інноваційний розвиток, регіон.

Андрейченко Андрей Вадимович,*доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры менеджмента и инноваций
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова*

РЕГИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ БЕЗОТХОДНОЙ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье исследованы особенности регионального развития безотходной производственной деятельности аграрных предприятий Украины. Установлено, что наибольшим потенциалом развития безотходного агропромышленного производства обладает Одесская область. Проведен анализ производственно-хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий, занимающихся растениеводством, животноводством и смешанным сельским хозяйством в пригородной зоне Одесской области.

Ключевые слова: безотходное агропромышленное производство, инновации, инновационное развитие, регион.

Andrii Andreichenko,*Doctor of Economics, Associate Professor, Professor at the Department of Management and Innovations,
Odessa I. I. Mechnikov National University*

REGIONAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF NON-WASTE PRODUCTION OF AGRARIAN ENTERPRISES

The modern concept of development of the agricultural sector must take into account the diversity of natural and economic conditions of production, sale of agricultural products, which is largely determined by its territorial and sectoral division of labor: interconnected specialization of individual regions and natural differences that affect the production of certain types of products, placement of food and processing industry, efficiency of functioning of agro-industrial production.

In each region, production and economic activity of agricultural enterprises are carried out under certain natural, climatic, economic, socio-cultural, infrastructural, political, legal, demographic, technical and technological conditions that have developed historically. One of the most important for the development of the economic activity of agricultural enterprises in the Odessa region is the natural and climatic factor, which directly affects the reproduction of production, and, as a consequence, the introduction of waste-free agricultural production.

The purpose of the study is to reveal the regional aspects of the development of waste-free production activities of the agricultural enterprises of Ukraine.

The current problem of waste management is a consequence of the long-term treatment of it as a minor issue, at the state and local levels. It should be emphasized that the practical solution of waste management as a secondary resource should be concentrated at the regional level. Due to the underestimation of the role of secondary raw materials for the region's natural resource potential, lack of awareness and lack of marketing of secondary resources, neglect of social and environmental factors, and to some extent mismanagement, much of the waste that can be used as material and energy resources. Waste is rarely recovered and is not further utilized for the production of various types of products.

It is established that the greatest potential for the development of non-waste agro-industrial production is the Odessa region.

A well-grounded combination in the practice of managing the crop and livestock industries contributes to the most complete and effective use of land, labor, material resources; mitigation of seasonality of production; reduction of uneven labor costs and means of production; cyclical use of nutrients in nature; increase in labor productivity; to increase the efficiency of agricultural production.

Farms with a rational combination of crop and livestock industries make maximum use of available resource potential and, as a consequence, are more resilient in economic relations, providing social and environmental benefits to production. The goal of an optimum integrated combination of crop and animal husbandry in agricultural production can be achieved in the context of effective economic organization of agricultural activities through the use of non-waste resource-saving technologies, proper maintenance of agricultural production and in general optimization of all elements of the production structure.

Keywords: non-waste agricultural production, innovations, innovative development, region.

Постановка проблеми. Сучасна концепція розвитку аграрного сектору має враховувати різноманітність природних і економічних умов виробництва, реалізації продукції сільського господарства, що значною мірою визначається його територіально-галузевим поділом праці: взаємопов'язана спеціалізація окремих регіонів і природних відмінностей, що впливає на виробництво тих чи тих видів продукції, розміщення харчової та переробної промисловості, ефективність функціонування агропромислового виробництва.

Територіальні особливості ґрунтових, кліматичних і економічних умов функціонування сільського господарства зумовлюють регіональні відмінності в розміщенні сільськогосподарських культур, рівні інтенсивності та ефективності сільськогосподарського виробництва, оскільки на сьогоднішній день розміщення сільськогосподарського виробництва не повною мірою відповідає вимогам раціонального використання економічних ресурсів та екологічного потенціалу [1, с. 14–15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі впровадження інноваційних підходів в господарську діяльність аграрними підприємствами було присвячено чимало праць таких науковців: М. Балджи, С. Захаріна, В. Олійник, О. Орлик, В. Поповича, М. Сахацького, В. Семенова, О. Скидана, О. Яценко та ін. Однак в дослідженнях не висвітлювалась специфіка вирішення проблеми безвідходної виробничої діяльності підприємствами галузі, зокрема на регіональному рівні.

Мета дослідження полягає у розкритті регіональних аспектів розвитку безвідходної виробничої діяльності аграрних підприємств України.

Виклад основного матеріалу. У кожному регіоні виробничо-господарська діяльність сільськогосподарських підприємств здійснюється у певних природно-кліматичних, економічних, соціально-культурних, інфраструктурних, політичних, правових, демографічних, техніко-технологічних умовах, що склалися історично. Одним із найбільш вагомих для розвитку господарської діяльності сільськогосподарських підприємств Одеської обл. є природно-кліматичний чинник, що безпосередньо впливає на відтворення виробництва і, як наслідок, впровадження безвідходного агровиробництва.

Ситуація, що склалася щодо відходів, є наслідком довготривалого ставлення до проблеми відходів як до другорядної на державному й місцевому рівнях. Слід наголосити, що рішення практичних завдань щодо раціонального використання відходів як вторинних ресурсів має переважно зосереджуватися на регіональному рівні. Сьогодні внаслідок недооцінки ролі вторинної сировини для природно-ресурсного потенціалу регіону, недостатньої інформованості та відсутності маркетингу вторинних ресурсів, зневаги соціальних та екологічних факторів, а також у деякій мірі безгосподарності значна частина відходів, які можуть бути використані як матеріальні та енергетичні ресурси, втрачається [2, с. 49]. На прикладі діяльності провідних підприємств аграрного сектору Одеської обл. щодо сільськогосподарських відходів можна побачити, що такі відходи майже стовідсотково не утилізуються і не знаходять подальшого корисного використання для виробництва різних видів продукції [5].

Проведене нами дослідження свідчить, що найбільшими площами сільськогосподарських угідь в аналізований період володіють Одеська, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська та Полтавська обл. Кількість зайнятого населення в сільському господарстві є найбільшою у Вінницькій, Львівській, Харківській, Івано-Франківській та Одеській обл. [3]. Своєю чергою лідерами за кількістю аграрних підприємств є Одеська, Миколаївська, Дніпропетровська, Кіровоградська та Запорізька обл. [4].

Головною особливістю економіко-географічного розташування Одеської обл. є її приморське та прикордонне положення. Сільське господарство є однією з основних за обсягом виробництва і зайнятості трудових ресурсів галуззю матеріального виробництва в Одеській обл. У ній зайнято 35% населення, зосереджено понад половину виробничих фондів, виробляється 42% валового суспільного продукту, 80% товарів народного споживання. Основний напрямок виробничої сільськогосподарської спеціалізації Одеської обл. – зерно-скотарський з розвиненим виробництвом соняшнику, винограду, птахівництвом та свинарством. Одеська обл. має найбільшу площу сільськогосподарських угідь серед усіх областей

Україні (2591,6 тис. га); займає друге місце за обсягом посівних площ сільськогосподарських культур (1877 тис. га); входить у п'ятірку областей-лідерів за кількістю зайнятого населення в сільському господарстві (158,6 тис. осіб); має найбільшу кількість вівць та кіз в Україні (344,2 тис. голів). Водночас при високих показниках ресурсів Одеська обл. не є лідером за валовою продукцією сільського господарства (займає 8 місце в Україні) [6].

Проведене дослідження демонструє невідповідність між ресурсами та виробництвом сільськогосподарської продукції в Одеській обл., що означає неефективність використання наявних ресурсів. Для усунення такого дисбалансу необхідно вживати відповідні заходи, що мають ґрунтуватися на досягненнях науки.

Також слід зазначити, що відповідно до тенденцій розвитку галузі сільського господарства в останні роки виробничо-господарська діяльність сільськогосподарських підприємств у різних зонах Одеської обл. значним чином залежить від їх природно-ресурсних потенціалів. Окрему увагу слід приділити приміській зоні Одеської обл. (Біляївський, Лиманський, Овідіопольський райони), що має особливості соціально-економічного розвитку загалом, ведення сільського господарства, зокрема, і є перспективною у зв'язку з її потенціалом. У приміській зоні спостерігається тенденція позитивної динаміки виробництва та реалізації таких головних природних продуктів харчування, як картопля та овочеві культури.

В історичному аспекті розбудова приміських зон була пов'язана зі зростанням міського населення. Цей процес потребував відповідного рівня розвитку приміського сільського господарства, різкого збільшення виробництва малотранспортабельних продуктів харчування для населення, що й поклато початок створенню та формуванню приміських зон біля великих міст та промислових центрів. Потреби міста в приміській зоні на різних етапах його розвитку були різними, як і функціональне призначення приміських зон. Донедавна основною функцією приміської зони було життєзабезпечення міста. Наразі для приміської зони характерна велика кількість зв'язків: економічних, культурно-побутових, адміністративно-управлінських, відбувається інтеграція приміських територій з містом [7, с. 146].

На сучасному етапі розвитку формування приміської зони м. Одеси як єдиного соціально-господарського та містобудівного організму здійснено з метою: резервування земель для перспективного розвитку міста; регулювання розміщення усіх видів будівництва на прилеглий до міста території; економічно доцільного (в умовах ринкового господарювання) механізму використання вільних від забудови земель для організації зон відпочинку, туризму і спорту, розміщення об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури для обслуговування міста і зони його впливу, розвитку сільськогосподарського виробництва; оздоровлення навколишнього природного середовища та інженерного захисту території; урівноваження взаємодії урбанізованої і природної підсистем – формування екологічного каркасу; ліквідація звалищ побутових відходів; берегоукріплення, протизсувні заходи, ліквідація підтоплення населених пунктів; забезпечення містом робочих місць та культурно-побутового обслуговування високого рівня населення прилеглих сіл та селищ; спільної координації органів місцевого самоврядування міста та прилеглих територіальних громад процесу стратегічного планування даної території, яке включає комплексне планування та розробку програм розвитку [8].

Отже, розвиток приміської зони Одеської обл. має стратегічне значення, зокрема для розвитку сільського господарства.

Сільськогосподарські приміські зони мають свої особливості, що визначаються наявністю земельних, водних, трудових ресурсів, доступністю фінансових ресурсів; промислових комплексів; мережею транспортного зв'язку; довколишніми великими містами; формами організації сільськогосподарського виробництва (комбінування, спеціалізація, концентрація, кооперування); єдиним ринком збуту; можливістю ефективної маркетингової та торговельної діяльності; зростаючими потребами у споживанні органічної продукції.

Приміське сільське господарство має вкрай специфічні умови виробництва, які відрізняють його від сільського господарства, яке не знаходиться в безпосередніх та тісних економічних зв'язках з містом. Ця специфіка визначається, передусім, наявністю міста, яке оточує приміська зона і з яким вона тісно пов'язана. З одного боку, місто виступає центром споживання сільськогосподарської продукції, а з іншого – джерелом постачання різних засобів виробництва, які можуть ефективно використовуватися в процесі сільськогосподарського виробництва з метою його інтенсифікації. Приміські сільськогосподарські підприємства ширше, ніж віддалені від міста господарства, залучають робочу силу з міста, особливо в періоди найбільш напружених польових робіт. Нарешті, вплив близькості міста виявляється і в значній виробничо-технічній допомозі приміським господарствам в процесі будівництва виробничих помешкань, обладнання тваринницьких ферм й ін. [9, с. 299].

Проведемо аналіз виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, що займаються рослинництвом, тваринництвом та змішаним сільським господарством у приміській зоні Одеської обл. за такими основними показниками у динаміці в 2015–2017 рр. (за середніми значеннями) (табл. 1):

- площа сільськогосподарських угідь та ріллі, що належать підприємствам, що займаються рослинництвом та змішаною формою сільськогосподарської діяльності;
- посівні площі, зібрані площі, обсяги виробництва основних видів продукції рослинництва на підприємствах, що займаються рослинництвом та змішаним сільським господарством;
- виробництво та реалізація продукції (робіт, послуг) сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами, що займаються рослинництвом та змішаним сільським господарством;
- продукція тваринництва на підприємствах, що займаються змішаним сільським господарством та тваринництвом;
- структура виробничої собівартості за видами продукції сільського господарства на підприємствах, що займаються рослинництвом та змішаним сільським господарством;

Таблиця 1

Основні показники фінансової статистичної звітності на підприємствах приміської зони Одеської обл., що займаються рослинництвом, тваринництвом та змішаним сільським господарством у динаміці у 2015–2017 рр. (середнє значення) (тис. грн)

Вид діяльності	Середня кількість працівників, осіб*	Витрати на оплату праці**	Основні засоби (залишкова вартість)	Оборотні активи	Матеріальні та нематеріальні активи (балансова вартість)	Чистий дохід від реалізації продукції
Рослинництво						
2015	36,1	1168,0	7228,5	28927,3	36587,6	34658,4
2016	39,0	1427,5	14899,7	41925,1	57048,2	43156,8
2017	39,4	2385,1	20147,2	59600,7	79926,4	57303,2
2017 до 2015, у %	109,1	204,2	278,7	206,0	218,5	165,3
Тваринництво						
2015	4,0	158,0	281,4	1730,5	2072,3	3027,8
2016	3,3	–	286,6	2177,8	3466,5	4485,1
2017	5,0	–	208,9	2225,8	2527,3	2164,9
2017 до 2015, у %	125,0	–	74,2	128,6	121,9	71,5
Змішане сільське господарство						
2015	47,0	1492,2	6555,7	15544,5	24656,6	14597,7
2016	52,9	1676,7	8374,4	20426,8	31364,7	21814,9
2017	45,1	2724,5	10550,4	25354,9	40082,5	28763,2
2017 до 2015, у %	96,0	182,6	160,9	163,1	162,6	197,0

* штатні, зовнішні сумісники та працюючі за цивільно-правовими договорами;

** дані відсутні по тих підприємствах, які не надавали ф. № 1-підприємство, а фінансову звітність склали за ф. № 1-м, 2-м «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», в якому не передбачений показник «витрати на оплату праці».

Джерело: складено автором за даними [5]. купівля основних матеріально-технічних ресурсів для виробничих потреб на підприємствах, що займаються рослинництвом та змішаним сільським господарством;

– витрати на виробництво продукції і послуг рослинництва і тваринництва на підприємствах, що займаються рослинництвом та змішаним сільським господарством;

– основні показники фінансової статистичної звітності сільськогосподарських підприємств, що займаються рослинництвом, тваринництвом та змішаним сільським господарством [5].

Проаналізовані дані свідчать, що у приміській зоні Одеської обл. за таким показником, як чистий дохід від реалізації продукції, найбільш перспективним є змішане сільське господарство. У 2017 р., порівняно з базовим 2015 р., чистий дохід від реалізації продукції на підприємствах приміської зони Одеської обл., що займаються змішаним сільським господарством, зріс на 97%, на підприємствах, що займаються лише рослинництвом, – на 65,3%, підприємствах, що займаються тваринництвом, цей показник знизився на 28,5%.

Висновки. Отже, обґрунтоване поєднання у практиці господарювання галузей рослинництва та тваринництва сприяє найбільш повному та ефективному використанню земельних, трудових, матеріальних ресурсів; пом'якшенню сезонності виробництва; зменшенню нерівномірності витрат праці і засобів виробництва; циклічності використання поживних речовин в природі; зростанню продуктивності праці; підвищенню результативності агровиробництва.

Господарства, що мають раціональне поєднання галузей рослинництва і тваринництва, максимально ефективно використовують наявний ресурсний потенціал та, як наслідок, є більш стійкими в економічних

відносинах, забезпечують соціальні та екологічні переваги виробництва. Мета оптимального комплексного поєднання галузей рослинництва та тваринництва у сільськогосподарському виробництві може бути досягнута у разі ефективної економічної організації сільськогосподарської діяльності шляхом застосування безвідходних ресурсозберігаючих технологій, належного технічного забезпечення агровиробництва та загалом оптимізації усіх елементів виробничої структури.

Література:

1. Копитко В. І. Регіональні особливості вдосконалення розміщення і спеціалізації сільського господарств. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2015. № 2. С. 14–22.
2. Маковецкая Ю. М. Региональные особенности сферы обращения с отходами. Отходы – вторичные ресурсы: управление, экономика, организация : коллективная монография : в 2 томах. Сумы : Сумский государственный университет, 2013. Том 2. С. 49–70.
3. Сільське господарство України. *Статистичний збірник*. Київ, 2018. 392 с.
4. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 13.12.2019).
5. Статистичні дані Головного управління статистики в Одеській області. URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 13.12.2019).
6. Україна сьогодні. Одеська область. URL: <http://www.rada.com.ua/ukr/RegionsPotential/Odesa/>. (дата звернення: 13.12.2019).
7. Олійник В. Приміська зона–місто: сфера впливу та інтересів. *Наукові записки*. 2017. № 1. С. 145–149.
8. Генеральний план м. Одеси. Основні положення. URL: omr.gov.ua/images/File/genplan/ARHITEKTORS/Osnovni_pologennyaS.doc. (дата звернення 10.10.2019).
9. Орлик О. В. Тенденції розвитку приміських зон та їх адаптація до ринкових умов господарювання. *Труди Одеського політехнічного університету*. Одеса : ОНПУ, 2002. Вип. 1 (17). С. 298–302.